

Språk, språkbruk och språkvård

Begreppet ”språkvård” får många att rygga tillbaka och tänka på någon som likt en språkpolis letar efter fel och bara väntar på att få visa sina kunskaper i sitt modersmål genom att hänsynslöst rätta till alla de haltande formuleringar hen lägger märke till. Varför behöver vi språkvård? Talar vi inte redan samma språk? Vad är en språkvårdarens uppgift och vem bestämmer egentligen vad som är rätt?

Varför språkvård?

”Ömsesidigt accepterade regler och konventioner är en förutsättning för lyckad kommunikation”, så formulerar Siv Strömquist orsaken till att vi måste ha något som heter språkvård (Strömquist, 1996). Vidare menar hon att språkvårdare uppmärksammas på problem inom språkanvändningen först när ett ord eller en formulering redan vunnit mark hos många av dem som talar språket. Språkvårdare måste alltså finnas för att tillsammans med språkbrukarna hitta de normer som gör att mottagaren tyder budskapet så som avsändaren har avsett. En språkbrukare, och det är vi ju alla, bör vara medveten om effekterna av sin text.

Detta betyder inte att alla skall skriva eller tala lika. Språklig variation är en rikedom värd att bevara, i dialekter och sociolekter ligger en stor del av människans identitet. Att försöka likställa till exempel alla svenskatalandes språk är också ett hot mot demokratin (Svenska språknämnden, 2005). Så länge skriftspråket aldrig ligger riktigt långt ifrån en persons talade språk har hen lättare att ta till sig skrivna texter och själv använda skriftspråket, som ju till stor del bygger upp det demokratiska samhälle vi lever i.

Språkbruket varierar och det skall det få göra. För att underlätta kommunikationen mellan människor som talar svenska, särskilt den skriftliga kommunikationen, har Svenska språknämnden år 2005 gett ut ”Språkriktighetsboken”. Det här är en bok som enligt inledningen ”handlar om ett antal mer eller mindre omdiskuterade språkriktighetsfrågor”. Språkriktighetsboken skall inte fungera som en pekpinne, utan snarare ett verktyg för att hjälpa människor att förstå hur andra människor uppfattar dem i språksammanhang. I ”Språkriktighetsboken” upprepas Siv Strömquists tanke om meningen med språkvård genom en mera allmängiltig jämförelse:

Ibland finns det goda praktiska skäl till att en viss konvention ser ut som den gör (till exempel att vi hälsar med högerhanden eftersom de flesta av oss är högerhänta), men många gånger är konventionens beskaffenhet helt godtycklig – det viktiga är att den finns. Det finns till exempel ingenting som säger att det är bättre att köra på höger sida av vägen; vänster sida skulle i princip gå lika bra. Men det är nödvändigt att alla gör likadant.

Vem bestämmer?

De som bygger upp språkreglerna är språkbrukarna. Språkvårdare kan definiera och samla regler men de kan inte säga emot ett helt folk som anser att ett visst sätt att uttrycka sig är riktigt. De riktlinjer som används när man formulerar en norm för ett nytt uttryckssätt är bland annat hur etablerat och accepterat uttryckssättet är, huruvida det stämmer överens med

språkssystemet i övrigt och hur bra det uppfyller sitt kommunikativa avseende (Svenska språknämnden, 2005).

Meningen med ett gott språk är i många fall att det skall vara lätt för gemene man att förstå. Ur det perspektivet står ofta en del att önska hos myndighetsspråket, men en förbättring är på kommande. I Sverige stiftades redan år 1986 en lag som innebär att myndigheterna skall uttrycka sig lättbegripligt (Lassus, 2006) och samma tendens ses nu i Finland hos till exempel Folkpensionsanstalten.

Nya riktlinjer för myndighetsspråk har sin grund i att språkbrukarna, läsarna, kräver det. Igen är det vi som bestämmer. Eftersom Folkpensionsanstalten finns till för att stöda och hjälpa folket måste de kunna ge ut information som folket har lätt att ta till sig. Informationsbroschyerna har förändrats och tilltalsformen ”du” som i Sverige använts i huvudsak i myndighetstexter ända sedan år 1970 har år 2006 fått övertaget också i Folkpensionsanstaltens svenskspråkiga broschyrer (Lassus, 2006).

När uppstår problem?

Alla kan inte alltid vara överens om hur språket bör användas. Bland annat olika språkbrukares olika referenser kan ställa till det ibland. Som exempel på detta nämner Strömquist (Strömquist, 1996) ordet ”kolugn” som en ung reporter uppfattade som *cool*lugn och modeordet ”massiv” som allt mera fått stå som ett förstärkelseord för ordet ”stort” och plötsligt används i en mening om ”massiva hål”. Detta rimmar dåligt med ordets ursprungliga betydelse: icke ihålig.

Enligt Strömquist försvinner liknande problem så småningom, ifall den nya uppfattningen av ordet blir allmänt etablerad och godkänd – det är mellanskedet som ger upphov till kommunikationsmissar. Vidare påpekar Strömquist att en skribent gör bäst i att använda det uttryck som märks minst. Hakar man upp sig på ordval eller formuleringar i en text missar man lätt själva budskapet.

Språkvård berikar språket

Charmen med skriven text är att skribenten har haft tid att fundera på formuleringar, variationer av uttryck och för ändamålet mest beskrivande ord. Att lära sig använda ett naturligt och flytande språk ger också en skribent möjlighet att använda sina resurser till att måla språket och ge det en personlig prägel utan att det görs på bekostnad av textens tydlighet. Professionella skribenter har ett stort ansvar för läsarnas språkkänsla, eftersom de flesta tror att ”proffsen” vet hur det skall vara och följer deras exempel.

Därmed har också de professionella skribenterna ett visst ansvar för att språkets djup och nyansrikedom bevaras. I dagstidningar skriver man allt oftare om pappor istället för fäder (också när det handlar om en far som misshandlat sitt barn), tjejer istället för unga kvinnor (också när de unga kvinnorna dött i en bilolycka) och kossor (inte bara på lantbruket utan också när man avhandlar frågor om EU-bidrag). Det att till exempel just dessa vardagligare uttryck allt oftare får stå istället för synonymer av ett mera sakligt slag, anser Catharina Grünbaum (Grünbaum, 2003) innebära en risk för att svenskan görs till ett allt fattigare språk. Hon fortsätter med en frågeställning som får läsaren att tänka efter: ”När precisa ord som *gladlynt*, *livsbejakande*, *med ljus syn på livet*, *välvillig*, *gillande*, *erkännnsam*, *uppskattande* alla ersätts av enhetsordet *positiv*, då har vi förlorat inte bara orden utan också en rad nyanserade föreställningar. För vad betyder noga taget 'hon är så positiv?'”

Litteraturförteckning:

Strömquist, Siv (1996): Sparsmakad och coollugn. Tradition och förnyelse i språkvårdsperspektiv. I: Språket lever! Festskrift till Margareta Westman 27.3.1996. Stockholm: Norstedts, s 256-262.

Svenska språknämnden (2005): Inledning. I: Språkriktighetsboken. Stockholm: Norstedts, s 7-38.

Lassus, Jannika (2006): Informationsbroschyrer i förändring. I: Språkbruk 1/2006, s. 5-8.

Grünbaum, Catharina (2003): Valörvård – en språkvårdsdomän. I: Boken om våra modersmål. Festskrift till Mikael Reuter på hans 60-årsdag den 17 maj 2003. Esbo: Schildts, s 72-76.